

NĚMECKÁ ŠKOLSKÁ REFORMA V ČESKOSLOVENSKU V LETECH 1918–1933

Tomáš Kasper

Anotace: Následující analýza se věnuje problematice německých reformně pedagogických snah v ČSR v letech 1918–1933. Studie sleduje dvě základní vývojové fáze německé školské reformy a všimá si ideových i institucionálních pilířů německého školského reformního dění v Československu v daném období. Článek přináší v první části rozbor německých reformních školských návrhů a rekonstrukci činnosti hlavních reformních organizací. Následující část tak poprvé přináší komplexní rozbor reformně pedagogického německého hnutí v školské oblasti v Československu do vypuknutí hospodářské a politické krize v roce 1933, a tím zaplňuje mezeru v dosavadním historicko-pedagogickém výzkumu školské reformy v meziválečném období v ČSR.

Klíčová slova: reformní pedagogika, reformní školství v meziválečném Československu, přirhodovská reforma, Německý svaz učitelů v čsl. státě, Německý pracovní spolek pro novou výchovu, Pestalozziho společnost, ministerská dubnová anketa roku 1929, Karl Metzner, Alois Mühlberger, Wenzel Weigel, Ernst Otto.

Úvod

Německý pojem reformní pedagogika – Reformpädagogik zakotvil v pedagogické diskusi již na konci 19. století a od té doby označuje různé tendence v školské a mimoškolské oblasti, které se zasazovaly o tzv. reformu školství a výchovy od přelomu 19. a 20. století do první poloviny 20. století. Přitom je zřejmé, že reformně pedagogické hnutí v mnohých směrech navazovalo na tehdejší směry tzv. reformy života (Lebensreform) a na různá civilizačně kritická hnutí (Gesellschaftsreform nebo Zivilisationskritik). Reformně pedagogické snahy byly na počátku 20. století tematizovány pod různými názvy, jako např. éducation nouvelle, progressive education, neue Erziehung nebo nová výchova, což poukazuje na skutečnost, že se jednalo o mezinárodní fenomén. To ale ještě neznamená, že se jednotlivé reformně pedagogické koncepty v různých zemích Evropy a světa vyznačovaly jednotnou teorií,

stejnými programy, obsahem či argumentačními vzory.

Přestože většina reformních pedagogů stavěla proti staré výchově a škole novou výchovu a školu, proti minulosti budoucnost, kódovala jazyk dualisticky a dělila svět na dobrý a špatný, vypracovali jednotliví pedagogičtí reformátoři specifické a velmi odlišné koncepty.

V tomto smyslu se můžeme ptát, zdali v případě českých a německých reformně pedagogických snah v ČSR v školské oblasti nacházíme v obou národních táborech stejné, či odlišné koncepty, zdali obě učitelské obce spolu intenzivně, nebo méně spolupracovaly. V neposlední řadě se nabízí otázka, zdali se německé reformně orientované učitelstvo zapojilo do reformních snah o ověřování přirhodovské reformy a nových osnov obecných a měšťanských škol v třicátých letech, či zdali sledovalo tyto reformní aktivity českého učitelstva jen zpovzdálí, nebo je zcela odmítlo.

Periodizace německé školské reformy v ČSR

Podobně jako tomu bylo na české straně, lze i v německém případě rozlišit dvě fáze vývoje školských reformních snah. První období let 1918–1925 určovalo založení státu, jež přivodilo v německém školském táboře dezorientaci. První fázi německé školské reformy v ČSR proto charakterizovaly jednotlivé nekoordinované školské pokusy.

V druhé fázi (1925–1933) se podařilo překonat jak nejednotnost, tak i nekoordinovanost na institucionální i ideové úrovni. Německé školské reformní hnutí v ČSR bylo i nadále syčeno převážně německou pedagogickou teorií, přitom se však muselo vypořádat s vlivem rušného dění v českém školském reformním hnutí, s jeho příklonem k pragmaticky orientovaným školským pokusům.

První fáze německého reformního hnutí v ČSR

S ohledem na chronologický vývoj reformního školského hnutí zazněly požadavky německých učitelů již v revolučních dnech na podzim roku 1918. Přestože se jednalo o body, které se měly stát základem diskuse v rakouském ministerstvu školství a v rakousko-německých učitelských organizacích, nezměnilo se na jejich formě i obsahu po podpisu mírových smluv téměř vůbec nic, odhlédneme-li od specifické národnostně školské konotace. K základním školským reformním bodům

německého učitelstva obecných škol v ČSR patřily:¹

1. Jednotná výstavba státního školství na pokrokovém a svobodném základě.
2. Zřízení říšského úřadu pro výchovu a vzdělání.
3. Jednotná škola.
4. Naprosté zbavení vlivu církve ve všech školských oblastech.
5. Požadavek odborné školské inspekce.
6. Vypracování školského zákona a zákona na sociální ochranu mládeže.
7. Vysokoškolské vzdělání učitelů národních škol a jejich odpovídající finanční ohodnocení.
8. Samospráva školství, na jejímž chodu by se z velké části měli podílet samotní učitelé.²

Tyto základní požadavky učitelů obecných škol byly nadále rozpracovávány na základě čilé odborné diskuse, která o nich byla vedena v německých učitelských kruzích.² Učitelé měšťanských škol s těmito požadavky v zásadě souhlasili, pokud se nestavěli proti jejich návrhům.³ Učitelé středních škol byli v otázkách školské reformy – vnitřní i vnější – tradičně skeptičtější a zdrženlivější a vystupovali zejména proti zániku nižší střední školy. V kontextu revoluční nálady se však nemohli bránit návrhům na obsahové přiblížení měšťanek a nižších středních škol (otázka latiny a jazyků vůbec) a problematice zjednodušení přestupu žáků z měšťanek na střední školu.⁴

Jasný požadavek jednotné národní školy přinesl *Německý učitelský svaz v Čechách*

¹ K tomu srv. Grundforderungen. *Freie Schulzeitung*, 1918, roč. 44, č. 48/49, s. 726.

² Více k reformním požadavkům srv. Unsere Grundforderungen I – V. *Freie Schulzeitung*, 1919, roč. 45, č. 3/4, s. 26-27; č. 5/6, s. 54-55; č. 7/8, s. 86-88; č. 9/10, s. 119-121; č. 11/12, s. 150-152.

³ K tomu srv. Grundlegende Forderungen für Schule und Bürgerschule in der neuen Zeit. *Deutsche Bürgerschulzeitung*, 1919, roč. 7, s. 1-2, s. 69-70; s. 82-92.

⁴ K tomu srv. Richtlinien zum Neuaufbau unseres Schulwesens. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen*, 1919, s. 49-50.

– *Deutsches Landeslehrerverein in Böhmen* v únoru roku 1919: „Pod jednotnou školou rozumíme celou oblast veřejného školství od dětských školek až po vysoké školy, se všemi jeho děleními na různých stupních sjednocených v jednom celku. (...) Jednotná škola chce vytvořit možnosti provázání a pokračování ve vzdělávací cestě na každém školském stupni.“⁵

Němečtí učitelé obecných škol se tak vyslovili pro pětiletou obecnou školu a následnou tříletou měšťanku, která měla být doplněna čtvrtou třídou. Měla být i nadále zachována čtyřletá nižší střední škola, na niž měl navazovat vyšší stupeň dělicí se na gymnázium, reálné gymnázium a reálku. Po osmém ročníku měla mít mládež do 18 let zákonnou možnost pokračovat ve své vzdělávací cestě v tzv. čtyřletých odborných pokračovacích školách (*Fortbildungsschule*) či na nižších odborných školách (*niedere Fachschulen*). Tento program vycházel z německé předlohy, byl však revoluční ve svém požadavku na povinnost navštěvovat školu až do 18 let. Je zřejmé, že požadavek jednotné školy neznamenal spojení školských institucí na nižším či vyšším středním stupni, ale snahu o snadnější průchodnost mezi jednotlivými školskými typy na daných úrovních.

K českým návrhům z období dvacátých let⁶ zaznívala převážně negativní hodnocení a bylo lobováno za návrhy úpravy školství, jak byly předkládány v sousedním Německu. Tímto postojem se, mimo jiné, německé a české reformně orientované učitelstvo v ČSR rozcházelo. Jestliže na české straně

panovala u většiny učitelstva národních škol ve dvacátých letech chuť k reformě, dále byly deklarovány ministerské snahy na reformu školy i učitelského vzdělání, došlo k učitelskému sjezdu, potom na německé straně byla reformní aktivita učitelstva výrazně ochromena.

Šok ze založení státu, deziluze a dezorientovanost charakterizovaly dvacátá léta 20. století v německém učitelském táboře, a to nejen u reformně orientovaných pedagogů. Německá reformně pedagogická diskuse buď negativně reagovala na české návrhy jednotné školy, nebo rozpracovávala vlastní reformní postuláty tak, jak je definovala již na přelomu století.⁷ K předním diskutovaným tématům patřily umělecká výchova, přirozená výchova Ewalda Haufeho a německý koncept pracovní školy.⁸ Všechny tyto směry byly prezentovány v Hergetově časopise *Schaffende Arbeit* vycházejícím až do roku 1924.

Stejně jako tomu bylo na přelomu devatenáctého a dvacátého století, byla školská reforma i po roce 1918 chápána jako součást kulturně-politické reformy společnosti, respektive její obrody (*Erneuerung*). Školské reformní požadavky neměly být z celospolečenského kontextu vydělovány, jinak by nemohlo dojít k dosažení hlavního cíle: obrodou školy dospět k obrodě společnosti, k ‚novému‘ člověku. V tomto smyslu však byla situace československých Němců po roce 1918 přece jen odlišná od Němců říšských. Jejich ‚osudové‘ začlenění do ČSR, ‚oddělení‘ od národa vedlo k zdůrazňování

⁵ Unsere Grundforderungen II. *Freie Schulzeitung*, 1919, roč. 45, č. 5/6, s. 54-56.

⁶ K českým požadavkům na reformu vnitřní školy vznesených ve dvacátých letech 20. století srv. VÁŇOVÁ, R. Vývoj obecného školství. In *Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV. díl – 1. sv.* Praha: Karolinum, 1992, s. 90-130.

⁷ FRITSCHÉ, J. Wie die Schulerneuerung in die sudetendeutsche Schule hingewachsen ist. *Pädagogisches Jahrbuch*, 1930, roč. 2, s. 5-22.

⁸ K tomu srv. PALME, R. Die Arbeitsidee in der Schulerziehung. *Sudetendeutsche Schule*, 1928/29, roč. 3, s. 145-149; 181-187; s. 217-221.

národního hlediska v reformně pedagogickém konceptu.

Po roce 1918 chybělo českým Němcům jak centrum, které by jejich reformně pedagogickou činnost koordinovalo, tak vůdčí osobnost anebo pedagogická instituce, které by určovaly směr a hlavní myšlenky reformního snažení. Specifické osídlení v sudetských horských oblastech a roztroušených jazykových „ostrůvcích“ ve vnitrozemí znesnadňovalo stanovení jednoho společného centra, z něž by bylo možné reformní školskou činnost řídit a koordinovat.

Přesto zejména Liberec patil za místo, odkud vycházela německá školská politika i reformně pedagogické návrhy. To bylo dáno především tím, že zde sídlil hlavní učitelský spolek německých učitelů národních škol – *Německý svaz učitelů v československém státě – Deutscher Lehrerbund im tschechoslowakischen Staate*. Jeho činnost byla velmi široká. Kromě jiného byla v jeho rámci jmenována komise odborníků věnujících

se otázkám školské reformy. Ti se účastnili ministerských jednání a připravovali ve spolupráci se svazem jeho oficiální stanoviska k připravovaným reformním opatřením.

Kromě svazu učitelů zasáhl do německé reformní aktivity výrazně Alfred Heiss, který patřil k zastáncům tzv. přirozené výchovy, v jejímž duchu vedl vlastní individuální pracovní školu.⁹ Heiss stál v čele libereckého *Ústavu pro vědy duševní a výchovné – Anstalt für Seelen- und Erziehungswissenschaft*,¹⁰ který byl v roce 1923 založen Rudolfem Lochnerem. Ústav měl dvě pododdělení. První se věnovalo otázkám vědy o výchově a pedagogii (Erziehungswissenschaft und Jugendkunde) a v jeho čele stál privátní docent Německé univerzity v Praze Rudolf Lochner, druhé oddělení pro experimentální psychologii vedl právě Alfred Heiss. Ústav byl inspirován lipským modelem a kladl si za cíl pěstovat experimentálně zaměřený pedagogický výzkum, jako tomu mělo být na univerzitách v Hamburku a v Lipsku.

⁹ Alfred Heiss byl obdivovatel tzv. přirozené výchovy dle Ewalda Haufeho (1854–1939). Haufeho výchovný koncept vycházel z představy harmonicky jednotného světa, v němž každá oblast spolu souvisí a řídí se jednotným řádem. Také Heiss zastával podobnou představu o světě, která dominovala i v jeho pedagogickém uvažování. Vyučování se v celostním duchu řídilo zásadami koncentrace učiva a problémového strukturování obsahu. Žáci pracovali zejména pracovní metodou, kdy v rámci tematicky zaměřených dnů zpracovávaly problémy obecnějšího tématu. Pracovalo se individuálně, ale i ve skupinách. Výsledky byly prezentovány formou slavností besed či přednášek. Individuální vyučování tak získávalo sociální charakter. Zásady individuální pracovní školy Heiss ověřoval již po roce 1918 ve své škole v Liberci-Kristiánově. K tomu srv. HEISS, A. *Die individuelle Arbeitsschule*. Prag: Haase Verlag 1921.

¹⁰ Činnost Ústavu nebyla tak bohatá, jak si Lochner představoval a přál. Lochner se habilitoval spisem z oblasti experimentální pedagogiky a tomuto oboru zůstal ve své pedagogické vědecké práci věrný prakticky celý svůj profesní život. Jeho plány na vybudování experimentálního pedagogického ústavu dle lipského vzoru v Liberci však nebyly naplněny. Činnost libereckého ústavu byla mnohem skromnější: bylo vydáno několik pedagogických spisů a pravidelně se konaly přednášky pro širší učitelskou veřejnost. Činnost libereckého Ústavu pro vědy duševní a výchovné však byla doplněna další Lochnerovou bohatou prací v rámci lidovýchovných institucí. Jednalo se zejména o *Společnost pro německou lidovýchovu*, která byla založena v Liberci v roce 1926 a ve svém programu se mimo jiné zaměřovala i na vědecké otázky výchovy. Ústav byl v roce 1928 nahrazen novou institucí, *Sudetoněmeckým ústavem pro výchovné vědy – Sudetendeutsche Anstalt für Erziehungswissenschaft*, který rovněž vedl Rudolf Lochner. K tomu srv. LOCHNER, R. *Begründung und Aufbau der Reichenberger Kulturstellen*. Reichenberg, 1931; LOCHNER, R. *Reichenberger Volksbildungsarbeit 1919–1929*. Reichenberg, 1931.

Jak již bylo zmíněno, nepřišlo německé učitelstvo ve dvacátých letech s vlastními reformními návrhy, zato se vyjadřovalo ke všem českým oficiálně předloženým reformním snahám a samozřejmě k ministerským školsko-reformním aktivitám. Zejména v letech 1920–1925 reagovali němečtí učitelé měšťanek a středních škol na ministerské návrhy střední školy. K návrhu na posunutí latiny do třetího ročníku nižší střední školy se učitelé měšťanek stavěli kladně, němečtí profesori jej podporovali již méně, i když nelze říci, že by všichni požadovali latinu od prvního ročníku. Ministerské ankety věnovali němečtí profesori značnou pozornost, stejně jako následné reformní diskusi v letech 1920–1923.¹¹

Pokud se po roce 1918 v řadách německých středoškolských profesorů ozývaly hlasy nakloněné diskusi o významu jednotné školy, pak v souvislosti s ministerským návrhem z roku 1923 (Bechyňův-Maškův) zazněla z jejich řad jasně odmítavá stanoviska. Proti tříleté nižší střední škole a měšťance i proti průchodnosti obou typů škol byly vzneseny „známé“ kritické hlasy – reforma nízkuje vzdělání, jedná se o neuvážený experiment odporující tradici i kultuře, návrh likviduje německou školu, z věcnějších argumentů

pak bylo namítáno, že diferenciaci mládeže musí odpovídat diferencované školské typy, střední škola a měšťanka mají jiné cíle, a tím i metody učení apod.¹²

V této souvislosti sice zazněly hlasy požadující vnitřní reformu střední školy, zejména jejího nižšího stupně, v duchu pracovní školy, nezískaly si však většího ohlasu.¹³ Rovněž v otázkách průchodnosti školské soustavy, v obsahovém přiblížení nižší střední školy s měšťankou a v možnosti odstranění přijímacích zkoušek vystoupilo německé profesorstvo rezolutně proti ministerskému návrhu i proti podobně znějícím požadavkům jejich kolegů z měšťanských škol.¹⁴ V rámci následně ustanovené ministerské tzv. Bydžovského reformní komise, snažící se i o vytvoření nového zákona o střední škole, zastupovalo německé profesorstvo již výhradně „konzervativní“ názory a stavělo se velmi kriticky k reformním návrhům. Přitom lze konstatovat, že ačkoli němečtí profesori nikdy nejednali se svými českými kolegy, shodovali se s jejich odbornými požadavky a názory.

Učitelé měšťanek ministerský návrh (Bechyňův-Maškův) vesměs uvítali. Chválili zejména snahu o propojenost a průchodnost školy měšťanské a nižší střední školy, zato se

¹¹ Písemné ankety MŠANO v roce 1919 (Kádner, Bydžovský) se hojně zúčastnili rovněž němečtí středoškolské profesori (vedle 180 českých středních škol rovněž 100 německých středoškolských ústavů!), známo je i vyjádření stolice pedagogiky na FF Německé univerzity v Praze – jejího profesora Wendelina Toischera. Lze shrnout, že jak Toischer, tak i drtivá část německých profesorů se stavěla za ponechání čtyřleté nižší střední školy s latinou a vyšší větve dělené na gymnaziální a reálnou, že se vyslovila proti spojení nižší střední školy s měšťankou. Přesto nelze tvrdit, že by německé středoškolské učitelstvo zůstalo „nedotčené“ reformně demokratickými snahami na sjednocení nižšího středního stupně.

¹² K tomu srv. Der Vorschlag zur Organisation der Bürger- und Mittelschule. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen*, 1923, č. 10/11, s. 57–65.

¹³ K tomu srv. SACHS, H. Die Mittelschule als Arbeitsschule. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen*, 1922, č. 8, s. 39–41. A dále Der Vorschlag zur Organisation der Bürger- und Mittelschule. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen*, 1923, č. 10/11, s. 57–65.

¹⁴ K tomu srv. ESSL, K. Die Aufnahme von Bürgerschülern in die Mittelschule. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen*, 1923, č. 3, s. 23–25. A dále ESSL, K. Bürgerschule und Untermittelschule. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen*, 1923, č. 5, s. 39–40. A také PÖCKSTEINER, H. Der Vorschlag zur Organisation der Bürger- und Mittelschule. *Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen*, 1923, č. 10/11, s. 75–80.

však báli postupného splnutí obou institucí v jednu a ztráty vlastních pracovních míst.¹⁵ Také učitelé obecných škol podporovali ministerské snahy o obsahové přiblížení a institucionální průchodnost mezi měšťankami a nižší střední školou.¹⁶ Mnohem více však byli zklamáni tzv. malým školským zákonem z roku 1922, který považovali, stejně jako jejich čeští kolegové, za „zmetek“ či za „ošklivý klenot“;¹⁷ pokud by měl být porovnáván s Hasnerovým zákonem z roku 1869. Zákon dle nich nevěnoval vůbec žádnou pozornost požadavkům pracovní školy, projevoval nedostatečný zřetel k podpoře zvyšování počtu měšťanských škol a zřizování jejich čtvrtých ročníků, dále k snižování počtu žáků ve třídě, či otázce reformy vysokoškolského učitelského studia.¹⁸

V oblasti vnitřní reformy školy vycházelo reformně orientované německé učitelstvo z německé diskuse, která ovšem byla živou součástí světových reformně školských snah. Reformní činnost učitelstva se řídila myšlenkami pracovní školy. Učivo bylo strukturováno psychologicky: vycházelo z přirozeného vývoje žáka, respektive jeho možností, nikoli z vědeckého systému a jeho logiky. Na významu získal princip domovské-

ho vzdělání¹⁹ (Heimatsbildung, Bodenständigkeit). Zároveň se uplatňoval v uspořádání učiva princip koncentrace, požadováno bylo i omezení učební látky. Také vyučovací metody zohledňovaly žákovu individualitu a vycházely z jeho „přirozené“ motivace a okruhu zájmů. Dětské duši nebylo dle pedocentrického kánonu²⁰ cokoli vnucováno. Pouze její přirozené chtění určovalo kvantitu i kvalitu učiva. Jeden z hlavních požadavků představovala škola výchovná. Hovořilo se rovněž o potřebě jednotného školního společenství, které přesahovalo jedince a bylo prostředkem i cílem jeho výchovy. Tzv. školní obce nebo třídní společenství (Schulgemeinde, Klassengemeinschaft) byly výsledkem reformních snah.

Shrňme-li reformní dění německých učitelů v ČSR v první fázi, lze jej charakterizovat jako období sporadických, nekoordinovaných školských reformních pokusů, o nichž nebylo dostatečně diskutováno ani v učitelských svazech, ani na stránkách jejich periodik, kde byly publikovány v první řadě články vyjadřující se k školsko-politickým problémům doby a články věnující se školské reformě pouze obecně, bez ohledu na aktuální potřeby německé školské praxe.

¹⁵ K tomu srv. Die Mittelschulreform. *Deutsche Bürgerschulzeitung*, 1923, roč. 11, č. 8, s. 119-120. A dále Zur Schulreform. *Deutsche Bürgerschulzeitung*, 1923, roč. 11, č. 20, s. 277-278.

¹⁶ K tomu srv. Zur Schulreform. *Freie Schulzeitung* 1924, roč. 4, č. 29, s. 469-470.

¹⁷ K tomu srv. Das kleine Schulgesetz und die kulturellen Forderungen. *Freie Schulzeitung*, 1922, roč. 2, č. 32, s. 445-446.

¹⁸ K tomu srv. Das kleine Schulgesetz. *Freie Schulzeitung*, 1922, roč. 2, č. 38, s. 530.

¹⁹ V předkládané analýze používám pojmu domovské vzdělávání místo regionální princip či regionální vzdělávání, protože adekvátněji interpretuje původní německý význam pedagogické koncepce či principu – Heimatsbildung. V pojmu Heimatsbildung vyzdvihovala německá pedagogika nejen příklon k regionálnímu principu v rámci vzdělávání, ale pojem odrážel i konotaci ve smyslu národoveckém. Domovské vzdělání tedy nemělo odkazovat jen na region, ale i na německví v jeho celku. V tomto smyslu mělo zohledňovat německý národní svéráz, kulturu a dějiny všech Němců bez ohledu na jejich státní příslušnost. Německá domovina v národoveckém duchu měla přednost jak před státním celkem, tak i před regionem.

²⁰ Ke kritickým hlasům na adresu meziválečného pedocentrismu u německého myslitele Martina Bubera srv. KASPEROVÁ, D. Několik poznámek k Buberově přednášce „O výchovném“. In *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. Praha: Karolinum, 2004, s. 104-114.

Druhá fáze německého reformního hnutí

Jestliže byla léta 1918–1925 charakteristická zejména dezorientací a politickou deziluzí v řadách německých reformně orientovaných učitelů, pak dochází v roce 1925 k obratu. Jak na základě ministerských snah o reformu školy, tak zejména v důsledku oživení reformních snah ve vlastních řadách lze zaznamenat v německém školském reformním hnutí vznik nových reformně pedagogických center a spolků, zakládání nových časopisů věnujících se systematicky reformně pedagogickým otázkám a v neposlední řadě zvýšení počtu reformně školských pokusů na obecné i měšťanské škole.

Reformní hnutí tzv. druhé fáze vycházelo i nadále převážně z německé tradice – vzory reformních škol pocházely z Německa a významnou roli sehrála i vídeňská školská reforma. Přesto bude zajímavé sledovat „střetnutí“ dvou tradic, když se v třicátých letech v důsledku tzv. příhodovské reformy dostalo německé hnutí do bližšího kontaktu s vůdci české reformy a jejich pragmaticky orientovanými reformními ideály.

Za významný projev oživení reformně pedagogických snah německých učitelů národních škol lze považovat založení *Svobodného pracovního sdružení německých učitelů obecných a měšťanských škol – Freie Arbeitsgemeinschaft deutscher Volks- und Bürgerschullehrer* v roce 1925.²¹

Hlavní učitelské osobnosti *Svobodného pracovního sdružení* se jednou za čtvrt roku

setkávaly a konzultovaly reformně pedagogické otázky současnosti a vlastní reformní zkušenosti. Sdružení se rychle rozrostlo a od školního roku 1926/27 započalo s vydáváním měsíčníku *Sudetoněmecká škola : Měsíčník pro moderní tvář školy – Sudeten-deutsche Schule : Monatsblatt für zeitgemässe Schulgestaltung*. Jednalo se o velmi kvalitní časopis, na jehož stránkách byla vedena odborná diskuse jednak o východiscích německé školské reformy v ČSR, jednak zde byly zveřejňovány i články informující o českém reformně pedagogickém dění, o německých školských pokusech, ale i o většině podstatných reformních snah v frankofonním a anglosaském světě.

Svobodné pracovní sdružení německých učitelů obecných a měšťanských škol představuje jednu z prvních institucionalizovaných podob německého reformního hnutí v ČSR po roce 1925. K dalším patřila reformní činnost *Německého spolku učitelů v čsl. státě – Deutscher Lehrbund im tschechoslowakischen Staate*, který rozšířil práci ve svých tzv. odborných pracovních komisích (fachwissenschaftliche Arbeitsstellen der Landeslehrervereine) věnujících se intenzivněji právě reformně pedagogickým otázkám. Členové těchto komisí byli často reformně orientovaní učitelé, ale nejen oni. Komise se vyjadřovaly k ministerským anketám, zpracovávaly vlastní návrhy na vnitřní i vnější reformu školy, pořádaly tzv. pedagogické zahraniční cesty (1927 Vídeň, 1930 Magdeburk a Drážďany).²²

²¹ K tomu více srv. HAUDEK, J. Die „Sudetendeutsche Schule“, die Frucht einer Arbeitsgemeinschaft. *Sudetendeutsche Schule*, 1928/29, roč. 3, s. 162–165.

²² K tomu srv. Fachwissenschaftliche Arbeitsstelle des deutschen Lehrerbundes im tschechoslowakischen Staate. *Pädagogisches Jahrbuch*, 1928, roč. 1, s. 234–240. A dále Berichte der fachwissenschaftlichen Arbeitsstellen der Landeslehrervereine für 1929. *Pädagogisches Jahrbuch*, 1930, roč. 2, s. 186–191. Také Fachwissenschaftliche Abteilung des Deutschen Lehrerbundes. *Pädagogisches Jahrbuch*, 1932, roč. 3, s. 190–197.

Od roku 1928 vycházel další reformně pedagogický německý časopis *Pedagogická ročenka – Pädagogisches Jahrbuch*. Jeho vydavatelem byl přední trutnovský německý školský reformátor Alois Mühlberger, který stál rovněž v popředí všech dalších německých reformně pedagogicky orientovaných institucí v ČSR a byl členem ministerské reformní poradní komise.

Velmi podstatným německým reformně pedagogicky orientovaným sdružením třicátých let byl *Německý pracovní spolek pro novou výchovu – Deutscher Arbeitskreis für Neugestaltung der Erziehung*. Jeho ustanovující schůze se konala 4.–5. června 1927 v Litoměřicích, v prostorách reformního venkovského výchovného ústavu, který vedla vůdčí německá osobnost pedagogického reformního dění Karl Metzner. Ten se stal editorem „kolujících dopisů – Rundbriefe“,²³ které zpravovaly o jednotlivých setkáních pracovního spolku a sloužily k další diskusi zde nastolených témat.

Kromě Metznera stál v čele *Německého pracovního spolku pro novou výchovu* i privátní docent pedagogiky na Filozofické fakultě Německé univerzity v Praze Wenzel Weigel, který patřil rovněž k vedoucím osobnostem německého pedagogického reformismu v ČSR a byl v přátelském kontaktu, stejně jako Karl Metzner, s hlavní postavou českého reformního hnutí Václavem Příhodou.

Weigel přednesl v červnu 1927 zahajovací referát, v němž tematizoval problematický stav německé školy v ČSR a jejího vnitřního života a představil zásadní požadavek na zakládání pokusných škol (Versuchsschulen), které měly nahradit nekoordinované, jednotlivé školní třídní pokusy (Versuchsklassen). Tento bod se stal hlavní a nejcharakterističtější snahou německého reformního dění třicátých let. První červnový víkend roku 1927 byly v Litoměřicích přijaty společné stanovy spolku, které zněly:

- „1. Pracovní spolek tvoří členové se zájmem o novou výchovu, o reformu sudetoněmeckého školství.
2. Nové pojetí výchovy a školy představuje především činná a pracovní škola a dále školní pospolitost.
3. Členové Německého pracovního spolku se názorově shodují s idejemi Světového spolku pro novou výchovu a podporují je.
4. Spolek si zvolí své zastupitele, kteří budou v kontaktu s ostatními členy.“²⁴

Německý pracovní spolek pro novou výchovu chtěl již svým názvem naznačit příbuznost s *Mezinárodním pracovním spolkem pro novou výchovu – Internationaler Arbeitskreis für Erneuerung der Erziehung*, jenž byl součástí *Společnosti pro novou výchovu (Der Weltbund für Erneuerung der Erziehung)*, která byla založena v roce 1920 v Anglii²⁵ a známa jako

²³ Rundbriefe psal sám Karl Metzner. Zachycoval v nich průběh setkání i přípravu na další jednání. Díky dochovaným dopisům v pozůstalosti Karla Metznera a díky zprávám o jednotlivých setkáních v časopise *Pedagogická ročenka – Pädagogisches Jahrbuch* je možné získat obraz o cílech a činnosti *Německého pracovního spolku pro novou výchovu* a o práci Karla Metznera v této přední německé reformně orientované instituci. Dopisy a zprávy z jednotlivých setkání jsou uloženy v Státním okresním archivu v Litoměřicích se sídlem v Lovosicích.

²⁴ Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích, fond pozůstalost Karla Metznera, karton č. 3.

²⁵ Společnost pro novou výchovu byla založena v roce 1920 školní inspektorkou a ředitelkou jedné reformní školy v Anglii Beatrice Ensorovou, která založila rovněž časopis *The New Era*, oficiální časopis spolku. Ensorová uspořádala první mezinárodní konferenci v roce 1921 v Calais, které se zúčastnili kromě jiných Ovide Decroly z Belgie, Adolphe Ferrière ze Švýcarska a Elisabeth Rottenová (původem Švýcarka, kam

New Education Fellowship,²⁶ pro niž používá česká pedagogická literatura termín *Liga pro novou výchovu*.²⁷ Za Německý pracovní spolek pro novou výchovu navázal Karl Metzner přímý kontakt s vedoucí německé sekce Ligy dr. Elisabeth Rottenovou.

Německý pracovní spolek pro novou výchovu byl v úzkém vztahu s německou *Pestalozziho společností* (Pestalozzi Gesellschaft Prag).²⁸ Jejím prezidentem byl předseda německých agrárníků, slavista na Německé univerzitě v Praze, poslanec a ministr Franz Spina, viceprezidentem byl člen německé sociální demokracie, ministr Ludwig Czech. Vůdčí pedagogickou postavou této instituce byl řádný profesor pedagogiky na Německé univerzitě v Praze Ernst Otto, následoval jej privátní docent pedagogiky Wenzel Weigel.

Účelem společnosti bylo „organizovat osoby mající zájem o školu a výchovu, spolupracovat s nimi bez rozdílu stranické příslušnosti a náboženského vyznání, rozšiřovat zájem o otázky výchovy a vyučování, opatrovat prostředky pro úkoly spolku.“²⁹ K dosažení

tohoto cíle mohla společnost vydávat vědecké a pedagogické časopisy, samostatné vědecké publikace, školní učebnice a pomůcky, pořádat sjezdy, přednášky, zakládat pracovní sdružení, instituce sloužící školení a vzdělávání, mít vlastní knihovny, čítárny a studovny, pořádat studijní cesty doma i v zahraničí, spolupracovat ve vědeckých a školních otázkách s domácími i zahraničními institucemi, zřizovat sociální ústavy.

Těchto možností *Pestalozziho společnost* hojně využívala. Nakupovala odborné knihy, pořádala různá pedagogická setkání a podporovala rovněž činnost reformně orientovaných německých učitelů. Významným počinem společnosti bylo v roce 1931 založení Německé pedagogické akademie, která sloužila vzdělávání německých učitelů národních škol v ČSR.³⁰ Slavnostního otevření se za českou stranu zúčastnil Václav Příhoda,³¹ za německou stranu byli přítomni ministr Franz Spina, Ernst Otto, dále rektor Německé univerzity v Praze (NU) Cori a děkan FF NU Gesemann.³²

se po roce 1933 opět vrátila) za Německo. Rottenová byla zodpovědná za vytvoření německé sekce tohoto Světového spolku, Ferrière za francouzsky mluvící země (s centrem v Ženevě). K tomu srv. RÖHRS, H. *Der Welbund für Erneuerung der Erziehung*. Weinheim : Deutscher Studien Verlag, 1995.

²⁶ Konstituováno na první mezinárodní konferenci Společnosti pro novou výchovu v Calais v roce 1921 jako NEF, po roce 1966 jako World Education Fellowship – WEF. Další konference Ligy pro novou výchovu se konaly do roku 1933 v těchto městech: 1923 Montraux, 1925 Heidelberg, 1927 Locarno, 1929 Helsingör, 1932 Nizza.

²⁷ K tomu srv. PRŮCHA, J. *Alternativní školy*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1994, s. 11.

²⁸ Ustavující schůze společnosti se konala 3. 11. 1927 v tzv. Německém domě v Praze Na Příkopěch. Pestalozziho společnost byla pokračovatelkou podobné, i když mnohem skromnější svitavské pedagogické knihovny Franze Jessera. Dne 11. 7. 1927 změnila společnost sídlo do Prahy, byly schváleny její nové stanovy, nový název a byla oficiálně povolena a zanesena do katastru spolků. V roce 1927 měla společnost již 5623 členů a její úkoly byly mnohem širší, než tomu bylo u svitavské společnosti, z níž vzešla. Stejně tak její působnost se rozšířila na celé území ČSR.

²⁹ Stanovy německé společnosti Deutsche Pestalozzigesellschaft in der Tschechoslowakei. SÚA Praha, Fond Policejní ředitelství Praha II – oddělení tiskové, spolkové, bezpečnostní a dopravní, karton 351.

³⁰ K tomu srv. Archiv hlavního města Prahy, inv. č. 62, sig. 99.

³¹ K tomu srv. Die erste deutsche pädagogische Akademie in Prag eröffnet! *Freie Schulzeitung*, 1931, roč. 11, č. 34, s. 515–516.

³² Pestalozziho společnost byla zrušena 26. 9. 1939 na základě nařízení o novém postavení organizací v protektorátu Čechy a Morava z 13. června 1939 a byla začleněna do Německého centrálního institutu pro

Lze souhrnně říci, že založením *Německého pracovního spolku pro novou výchovu* vstoupilo německé reformní školské hnutí v Československu do své druhé, organizované fáze. Jednotlivé školské pokusy byly prezentovány na jeho setkáních, kde o nich byla vedena čilá diskuse. Spolek měl být rovněž zastřešující organizací reformních učitelů při jednáních s vyššími školskými úřady o podobě a načasování školské reformy. Pracovní spolek se tak zabýval jednotnou podobou – plánem německé školské reformy, který přesto nebyl nikdy vypracován a ověřován, jako tomu bylo v případě českých komenií. V německých kruzích nebyla nalezena shoda týkající se jednotného zaměření reformních pokusů, ani se nepodařilo pro organizovanější podobu školské reformy získat ministerstvo školství. Německé reformně pedagogické hnutí se ubíralo i nadále cestou jednotlivých školských a výchovných pokusů, i když ty byly tentokrát odborně koordinovány, kontrolovány a vyhodnocovány a jejich počet byl výrazně vyšší,³³ než tomu bylo v první fázi. Školské pokusy se častěji týkaly celých škol, nejen jednotlivých tříd, a to i na úrovni měšťanské školy. Přesto učitelé reformovali vyučování ve stejném duchu, v jakém pracovali již ve dvacátých letech či před světovou válkou. Hlavním teoretickým rámcem

německé reformy se stala činná, pracovní škola a dosažení školního společenství. Tyto koncepty byly v druhé fázi mnohem častěji předmětem odborné diskuse jak v učitelských, tak i v univerzitních kruzích.

Ministerské reformní aktivity po roce 1926 a německé učitelstvo

Vedle jednotlivých reformně orientovaných a reformně pedagogické práci nakloněných institucí vneslo od roku 1926 čerstvý reformní vítr do školské diskuse ministerstvo školství.

Tradičně orientovaná část německých reformátorů v ČSR, početně výrazněji zastoupená, zůstala věrná národnostnímu chápání a odmítala mnohé z toho, co odporovalo domácí tradici a národní kultuře. Druhá, menší část reformátorů, byla reformnímu duchu otevřenější a reformně pedagogické myšlenky hodnotila méně dle národně kulturního klíče a častěji dle jejich pedagogického využití. Tato skupina byla rovněž nakloněnější pragmaticky orientované české reformě komenií a spolupracovala s tzv. příhodovským křídlem.

Reformní německé snažení bylo na konci třicátých let úzce spojeno s ministerskými návrhy na přípravu nových učebních plánů pro školy obecné a měšťanské. Hlavní

výchovu a vyučování se sídlem v Berlíně. Ve stejném roce byla pozastavena i činnost „dítěte“ této společnosti – Německé pedagogické akademie v Praze. K tomu srv. Zrušení Pestalozzigesellschaft Prag, SÚA Praha, Fond Policejní ředitelství Praha II – oddělení tiskové, spolkové, bezpečnostní a dopravní, karton 351.

³³ Jednalo se o učitele – pokusníky obecných a měšťanských škol: Franze Slawika z Olbramovic, Franze Hofmanna z Výslunní u Chomutova, litoměřického učitele Karla Preisse, učitele Schustera ze Šneků u Plesné v Krušných horách, Walthera Nimmerrichtera z moravského Uničova, učitele měšťanky Aloise Mühlbergera z Trutnova, Alfreda Scholze z Prahy Vinohrad, Marii Holešovskou ze Staré Rolavy, ředitele měšťanky Eduarda Bauera z Habartova u Sokolova a v neposlední řadě o hlavního ducha německé reformy, ředitele litoměřické školní obce Karla Metznera. Významná byla činnost pokusné cvičné školy Alfreda Heisseho z Liberce-Kristiánova. Rovněž venkovské německé jednotřídní obecné školy nezůstávaly stranou reformní pozornosti. Známá je činnost učitele Steinera z Malečova u Ústí nad Labem, Matznera z Ondrášova u Moravského Berouna a učitele Jessera z Jestřebí u Zábřehu.

německou postavou a členem ministerské reformní komise byl reformní učitel Alfred Scholz. Dle Scholze měly nové osnovy zaručit svobodu učitele, jeho svobodnou volbu metody a vyučovacího stylu. Na osnovách zdůrazňoval prvky pracovní školy, koncentraci učiva, princip celostního vyučování, metody pracovní školy, výchovnou stránku vyučování, zásady školní pospolitosti, ale i princip domovského vzdělání. V tomto smyslu si Scholz od nových osnov sliboval, že budou ukazatelem a pomocníkem v reformní práci učitelů.³⁴

Scholz tak ujišťoval, že nové učební plány budou dostatečně ctít dosavadní tradice školy, že nebudou sloužit pouze jednomu úkolu – sjednocení úrovně národního školství v ČSR. Chtěl tak oslabit obavy zaznívající od počátku příprav vydání nových osnov a obviňující ministerstvo z unifikace školství, z nedostatečného citu pro německou národní školu, z nedostatečného respektování učitelských připomínek k novým osnovám.³⁵ Nové osnovy byly Scholzem vítány i z dalšího zásadního důvodu – měly znamenat konec nekoordinované reformní učitelské činnosti: „Nové učební osnovy znamenají konec jedné periody školské reformy a otevírají novou. Bude tak za námi chaos revolučního experimentování, a bude tak otevřena cesta pro svobodně a samostatně pracující učitele. Ať se ze skromné stezky stane cesta pro všechny!“³⁶

Přestože bylo ministerstvo školství v německých učitelských tiskovinách kritizováno

za způsob práce při přípravě a provádění reformy,³⁷ lze říci, že připravované osnovy a reformní principy byly německým učitelstvem přijaty s potěšením a uznáním. Co bylo ministerstvu v této souvislosti již v roce 1927 vytýkáno, byl nedostatečný zřetel k potřebě koordinovaného zakládání pokusných škol, které by reformní zásady a nové osnovy ověřovaly.³⁸

Školská anketa z dubna roku 1929 a německé učitelstvo

S dubnovou ministerskou anketou roku 1929 byla již na počátku roku zásadním způsobem oživena německá reformně pedagogická diskuse. Především první čtyři otázky ankety týkající se vnější školské reformy vyvolaly v německé obci čilou diskusi a jednání. Ve svých stanoviscích k anketě se němečtí učitelé obecných i měštanských škol vyslovili pro ponechání pětiletého nižšího stupně a tříletého vyššího stupně obecné školy, pro ponechání tříleté měšťanky, přičemž byla podporována snaha o zakládání nepovinných čtvrtých ročníků. Měštanská škola neměla být spojena s nižším stupněm střední školy nebo jej nahrazovat. Dle spolku se měštanská škola v její dosavadní historii osvědčila, a proto počet „lidových univerzit“, jak byla měšťanka rovněž německými učiteli nazývána, měl stoupat a přechod mezi měšťankou a nižší střední školou měl být výrazně zjednodušen.

Stejně jako tomu bylo u českých učitelů národních škol, požadovali i jejich němečtí

³⁴ K tomu srv. SCHOLZ, A. Neue Lehrpläne – schrittweise Schulreform. *Freie Schulzeitung*, 1926, roč. 6, č. 7, s. 95. A dále SCHOLZ, A. Zur Lehrplanfrage. *Freie Schulzeitung*, 1926, roč. 6, č. 18, s. 238–239.

³⁵ K tomu srv. FRITSCHKE, J. Wie Lehrpläne gemacht werden und wie sie gemacht werden sollten. *Freie Schulzeitung*, 1926, roč. 6, č. 16, s. 206–208.

³⁶ SCHOLZ, A. Die neuen Lehrpläne sollen kommen – Arbeit muss beginnen. *Freie Schulzeitung*, 1927, roč. 7, č. 22, s. 340.

³⁷ K tomu srv. Zur Beratung über die Schulreform. *Freie Schulzeitung*, 1929, roč. 9, č. 4, s. 53–54.

³⁸ K tomu srv. Die neuen Lehrpläne. *Freie Schulzeitung*, 1927, roč. 7, č. 33, s. 529–532.

kolegové, aby otázky reformy školy nebyly tematizovány bez ohledu na celkové podmínky vyučování a chod školy. Proto se zasazovali o snížení počtu žáků na 30 dětí ve třídě, o reformu učitelského vzdělání a dalšího vzdělávání, o lepší finanční ohodnocení práce učitelů, o vydání zákona o péči o mládež, ale i o zlepšení vnějších podmínek vyučovacího procesu nákupem nových moderních pomůcek, knih a učebnic, o modernizaci školních budov.³⁹

Přestože němečtí učitelé národních škol oficiálně odmítli jednotný, vnitřně diferencovaný druhý stupeň školy, zazněly v jejich řadách i hlasy vyslovující se pro splnění měšťanky a nižší střední školy. K těmto představitelům patřili ti němečtí učitelé – reformátoři, kteří byli dobře informováni o plánech příhodovského křídla české reformy a byli příznivě nakloněni jeho představě jednotné vnitřně diferencované školy. Mezi ně patřil i učitel trutnovské školy Alois Mühlberger i litoměřický učitel obecné školy a reformátor Karl Preis. Mühlberger argumentující demo-

kratickým přístupem ke vzdělání a psychologickými důvody ohledně věkových specifíků mládeže mezi 11. až 15. rokem požadoval splnění obou institucí, když obhajoval právo dítěte na jednotnou školu.

Naopak Josef Fritsche, přední německý pedagog věnující se konceptu pracovní školy, považoval sjednocení měšťanky a nižší střední školy za příliš revoluční požadavek, když podotkl, že: ...„taková přestavba školy je nyní nedosažitelná. Bylo by bezúčelné se o ni snažit, neboť by to vedlo pouze k zcela neplodným bojům, při nichž bychom se sotva mohli vyhnout nepřijemnému napadání. Okamžik k takové zásadní změně ještě nenastal.“⁴⁰

Ve Fritschově vyjádření se ukazuje reálný náhled, který u německého učitelstva zvítězil. Přestože se němečtí učitelé a univerzitní pedagogové⁴¹ nevyslovili pro jednotnou, vnitřně diferencovanou školu, bylo jimi doporučeno, aby pozornost byla věnována též reformnímu návrhu jejich českého kolegy z tzv. Příhodova tábora, Stanislava Vrány,⁴²

³⁹ Výsledky porad německých učitelů byly zveřejňovány jak v periodiku *Freie Schulzeitung*, tak i v *Deutsche Bürgerschulzeitung*. Německé učitelstvo v ČSR se ministerské ankety aktivně zúčastnilo a na dubnové setkání školských odborníků a hlavních představitelů učitelských svazů vyslalo i své zástupce. Za Německý svaz učitelů se dubnové ankety zúčastnili např.: Spatzal, Scholz, Neumann, Binder, Hampl, Kreibich, Zirngast, Fürstenau, Essl, Steiner, za německé politiky – poslance a senátory: Polach (něm. sociální demokracie), Feierfeil (něm. křesťanští sociálové), za akademickou obec řádný profesor pedagogiky na Německé univerzitě v Praze Ernst Otto. K tomu srv. SCHOLZ, A. Die Schulreformenquete. *Freie Schulzeitung*, 1929, roč. 9, č. 17, s. 294–296.

K výše uvedeným výsledkům německých stanovisek k ministerským otázkám srv. Zur Beratung über die Schulreform. *Beiträge zu Erziehung und Unterricht. Beilage zu Freie Schulzeitung*, 1929, roč. 9, příloha k č. 5, s. 13–16. A dále Entschliessungen des Deutschen Lehrerbundes im tschl. Staate. *Freie Schulzeitung*, 1929, roč. 9, č. 6, s. 81–82.

⁴⁰ FRITSCHKE, J. Zur Beratung über Schulreformen im Ministerium für Schulwesen und Volkskultur. *Beiträge zu Erziehung und Unterricht. Beilage zu Freie Schulzeitung*, 1929, roč. 9, příloha k číslu 4, s. 7. Podobně uvažoval i další významný německý pedagogický reformátor Rudolf Palme z Rumburku. K tomu srv. PALME, R. Für die Einheitsschule. *Freie Schulzeitung*, 1929, roč. 9, č. 21, s. 359–360.

⁴¹ OTTO, E. Reform? *Freie Schulzeitung*, 1930, roč. 10, č. 21, s. 353–354.

⁴² Zejména Alois Mühlberger věnoval velkou pozornost Příhodovým reformním snahám a výsledkům škol koméníí. K tomu srv. MÜHLBERGER, A. Die Schulenquete. *Pädagogisches Jahrbuch*, 1930, roč. 2, s. 180–184.

s nímž se osobně setkali na pětidenní ministerské anketě.⁴³ Anketa byla německými učiteli hodnocena velmi pozitivně. Scholz a Mühlberger doufali, že ji brzy bude následovat další, která se bude věnovat obecnému problému stanovení vzdělávacího cíle.⁴⁴

Promarněná šance – odmítnutí nových osnov německými učiteli

Tak, jak polevila na konci roku 1929 reformní činnost ministerstva školství, a s ohledem na stále nepřijaté osnovy škol obecných a měštanských, začala v německých učitelských řadách silit kritika ministerské školské reformní politiky. Lze říci, že ideální situace z roku 1929, kdy většina učitelstva byla reformě v jisté míře nakloněna, vypršela a nastoupilo zklamání a kritika.

Němečtí učitelé v ČSR v roce 1930 čím dál více interpretovali reformní školské snahy jako útok proti národním kořenům a tradicím německé školy. Jak se ukazuje ze setkání německých reformních učitelů, zástupců učitelských svazů, ale i představitelů profesních a obchodních komor (15. 10. 1930 v sále Agrární banky v Praze uspořádáno *Pestalozziho společnosti*) nepodařilo se v příznivý čas německou učitelskou obec spojit ani pro reformu orientovanou v „příhodovském“ duchu, ani pro vlastní německý koncept. Názory jednotlivých zástupců – učitelů národních (Spatzal, Slawik, Scholz, Rohn, Anderschová) a středních škol (Metzner, Preissler), univerzitních profesorů a docentů (Otto, Weigel, Bürger), poslanců (Hodina, Zajicek) – vyjadřovaly vlastní sta-

vovská či politická stanoviska bez známek společné koncepce nebo jednotného reformního programu.⁴⁵

Přestože byla koncem března 1930 ministerstvem ustanovena reformní komise, jejímiž členy byli i němečtí učitelé (jednalo se o tzv. Příhodovu komisi, jejímiž německými členy byli „příhodovské“ reformě nakloněný A. Mühlberger z Trutnova a „tradičně“ orientovaní zástupci – O. Katschinka z Brna a předseda učitelského svazu E. Berndt z Liberce),⁴⁶ považoval *Německý svaz učitelů v čsl. státě* ministerský postup za unáhlený a nedostatečně koordinovaný s německými učitelskými zástupci.⁴⁷

Místo ministerské komise složené z českých i německých členů požadoval *Německý svaz učitelů* založení národnostně oddělených poradních komisí, které měly dostatečně zohlednit specifika jednotlivých národů při reformě „národních“ škol a současně měly vypracovat závazné dvojí osnovy pro české a německé školy.

Na jaře 1930 tak byla *Německým učitelským svazem* zcela odmítnuta možnost společných školních osnov. Němečtí učitelé požadovali právo na vypracování vlastních učebních plánů, které by zohlednily národní (völkisch) specifika Němců v ČSR a nebyly by „pouhým“ úředním překladem materiálu, který měl odporovat německé tradici: „Zpracování učebních osnov vyžaduje národnostně odlišné vyznění, jelikož pouhý překlad z jedné řeči do druhé nikdy nemůže zachytit národnostně kulturní specifika. (...) Stejně tak vyžadují i další předměty (kromě českého jazyka, T. K.)

⁴³ K tomu srv. Die Reform der Bürgerschule. *Freie Schulzeitung*, 1930, roč. 10, č. 44, s. 757-758.

⁴⁴ K tomu srv. SCHOLZ, A. Ein Rundgang durch die Schulreform. *Freie Schulzeitung*, 1929, roč. 9, č. 16, s. 273-274.

⁴⁵ Zur Schulreform. *Deutsche Bürgerschulzeitung*, 1930, roč. 18, č. 21, č. 22, s. 326-327, s. 346.

⁴⁶ K tomu srv. Die Vereinsaufgaben des Deutschen Lehrerbundes Böhmen. *Pädagogisches Jahrbuch*, 1932, roč. 3, s. 199-201.

⁴⁷ K tomu srv. Die neuen Lehrpläne für Volksschulen. *Freie Schulzeitung*, 1930, roč. 10, č. 12, s. 193-194.

jako vlastivěda, občanská nauka, dějepis zohlednění národních specifik. Každá šablona v této práci musí být odmítnuta, neboť to odporuje zákonitostem skutečné kulturní práce. Učební plány pro národní školy tak mají vykazovat společná východiska, nikdy však nesmí být pro školy různých národů žijících v jednom státě identické.⁴⁸

Ukazuje se, že přestože se někteří hlavní němečtí reformně orientovaní učitelé zasazovali o přijetí zásad propracovaných v nových osnovách škol obecných i měšťanských,⁴⁹ otočila se oficiální německá reprezentace k ministerským návrhům zády a požadovala vypracování vlastních návrhů zohledňujících mnohem více německou tradici. V tomto smyslu zveřejnil předseda *Německého svazu učitelů v čsl. státě* Eduard Berndt⁵⁰ v lednu 1930 zásadní článek, v němž se obracel k německému učitelstvu s apelem, že není možné německou školu v ČSR reformovat národně cizím vzorem a vzdalovat ji německým tradicím. Reforma školy měla sloužit národu a národnímu společenství, práce měla vychovávat k národním ctnostem. Německá školská reforma tak měla okamžitě opustit mechanické teorie kvantitativní pedagogiky a měla se přiklonit k německé kulturně pedagogické tradici, k německým duchovně

kvalitativním metodám. Německý člověk, německý národ, německé jednotné národní společenství, to mělo určovat reformní ideály školy. Německá škola v ČSR měla být v tomto konceptu organickou součástí národa, nikoli jeho mechanickou „součástíkou“.

V Berndtově příspěvku se ukazuje, že němečtí učitelé na počátku roku 1930 odmítli ze strachu ze ztráty vlastní školské tradice reformní směřování, které prosazovalo reformu v tzv. příhodovském duchu jednotné vnitřně diferencované školy, jež mělo modernizovat školu v ČSR dle zásad pragmatické pedagogiky. Jestliže se v české učitelské obci v roce 1930 a 1931 projevil střet dvou reformních koncepcí, potom německá učitelská obec tento rozpor pozorovala již jen z povzdálí, jelikož se mnohem dříve odklonila od české reformně pedagogické diskuse.

Na straně jednotné diferencované školy a „nových osnov“ zůstal téměř osamocen trutnovský reformní učitel Alois Mühlberger a moravskoslezský ředitel měšťanky Evžen Neumann. Oba obeznamovali německé zástupce s Příhodovými názory,⁵¹ s výsledky reformní práce komeňii a v tomto duchu se vyslovovali i pro reformu německé školy v Československu – pro zavedení systému semestrů, volitelných kurzů a pracovních metod.⁵²

⁴⁸ K tomu srv. Die neuen Lehrpläne für Volksschulen. *Freie Schulzeitung*, 1930, roč. 10, č. 12, s. 193-194.

⁴⁹ K tomu srv. SCHOLZ, A. Die neuen Lehrpläne. *Freie Schulzeitung*, 1930, roč. 10, č. 37, s. 646-648. A dále MÜHLBERGER, A. Zu Schulreformplänen. *Freie Schulzeitung*, 1930, roč. 10, č. 40, s. 695-698.

⁵⁰ BERNDT, E. Wiederaufbau unserer Schule auf Grund neuzeitlicher Erziehungsgedanken und neuer Lehrpläne. *Beiträge zu Erziehung und Unterricht. Beilage zu Freie Schulzeitung*, 1930, příloha k č. 3, s. 1-5.

⁵¹ Příhoda navštívil v lednu 1931 setkání německých reformně orientovaných učitelů v Ústí nad Labem, kde je, společně s K. Velemínským z MŠANO, seznámil s reformními cíli části českého učitelstva. K tomu srv. MÜHLBERGER, A. Die Schulreform im tschechoslowakischen Staate. *Freie Schulzeitung*, 1931, roč. 11, č. 3, s. 32.

⁵² K tomu srv. MÜHLBERGER, A. Die differenzierte Einheitsschule. *Freie Schulzeitung*, 1930, roč. 10, č. 22, s. 371-373. A dále MÜHLBERGER, A. Versuchsschulen. *Beiträge zu Erziehung und Unterricht. Beilage zu Freie Schulzeitung*, 1930, roč. 10, příloha k č. 26, s. 25-30.

NEUMANN, E. Zur Reform der Bürgerschule. *Deutsche Bürgerschulzeitung*, 1931, roč. 19, č. 12, č. 13/14, s. 203-206, s. 229-230. A dále NEUMANN, E. Zur Schulreform. *Deutsche Bürgerschulzeitung*, 1932, roč. 20, č. 2, s. 17-18. Také NEUMANN, E. Die philosophischen Grundlagen der tschechoslowakischen Schulreform. *Deutsche Bürgerschulzeitung*, 1932, roč. 20, č. 15/16, č. 17, s. 215-218, s. 238-241.

Německé učitelstvo se však od návrhů z ‚Příhodovy dílny‘ již zcela odklonilo, jak ukazuje oficiální stanovisko *Německého svazu učitelů v čsl. státě*, které se stalo podkladem pro jednání na MŠANO v lednu roku 1931.

V tomto materiálu zopakovala německá učitelská obec svá stanoviska přednesená již na dubnové anketě v roce 1929. Souhrnně lze říci, že němečtí zástupci odmítli téměř vše, co bylo v nových osnovách ‚reformního‘ a co bylo výsledkem česko-německé reformní komise pod vedením českého univerzitního docenta Václava Příhody. Německý svaz se postavil proti nahrazení školního roku semestrem, proti principu diferenciaci, zejména proti volitelným předmětům. Rovněž nesouhlasil se snížením počtu hodin, jelikož se obával poklesu úrovně měšťanské školy, čímž by mohly být vyvíjeny tlaky na její zrušení ve prospěch nižší střední školy. Ani princip koncentrace neměl v nových osnovách najít uplatnění, jelikož údajně bránil přirozené touze mládeže po změně, která by uplatněním koncentrace nenašla ve vyučování dostatečný prostor. Navíc podle Svazu učinila vídeňská reforma špatné zkušenosti s blokovým vyučováním, a proto mělo být odmítnuto i ve školství v ČSR.

Také v otázce metod se zachoval německý svaz konzervativně. Zavádění pracovních metod odmítl s odůvodněním, že jsou časově náročné a jejich výsledky velmi sporné. Učitelé tak měla být ponechána v metodické oblasti naprostá svoboda a neměl být nucen k žádnému vyučovacímu stylu.

Německý učitelský svaz v čsl. státě tím odmítl zavedení nových osnov pro měšťanské školy v připravované podobě od školního roku 1932/33. Před jejich zavedením požadoval nejméně pětileté období,⁵³ během něhož by byly ověřovány na několika dobrovolně přihlášených školách.⁵⁴

Závěrem lze konstatovat, že německá učitelská obec byla již před roztržkou mezi Příhodou a Chlupem z února 1931 jednotná v odmítnutí osnov, které vypracovala Příhodova komise. Německé učitelstvo tak podpořilo ‚v boji o osnovy‘ tu část českého učitelstva, která odmítala zavedení nových osnov z důvodů nedostatečného respektu k domácí tradici a nedostatečného ověření v pokusných školách. Zavedení osnov pro měšťanské školy v té podobě, jak se uskutečnilo, tak bylo německým učitelům potvrzením jejich požadavků a ‚přirozeným‘ vyústěním neorganických snah o reformu školy.⁵⁵

⁵³ Nové osnovy pro měšťanky byly ověřovány od školního roku 1930/31 na pěti německých měšťankách – na dvou v Čechách, dvou ve Slezsku a jedné na Moravě. K tomu srv. Schulreform. *Deutsche Bürger-schulzeitung*, 1931, roč. 19, č. 23, s. 358–360.

⁵⁴ K tomu srv. Zur Abänderung der Lehrpläne für Bürgerschulen. *Beiträge zu Erziehung und Unterricht. Beilage zu Freie Schulzeitung*, 1931, roč. 11, příloha k č. 3, s. 1–5. A dále Gutachten über die Lehrpläne für Bürgerschulen. *Freie Schulzeitung*, 1931, roč. 11, č. 11, s. 149–157.

⁵⁵ V oficiálních požadavcích *Německého svazu učitelů v čsl. státě* z roku 1933 týkajících se měšťanské školy tak zazněly pouze tradiční body: požadavek snadnějšího přestupu z měšťanky na nižší střední školu, lepší materiální vybavení měšťanek a lepší platové ohodnocení jejich učitelů. K tomu srv. Entschliessungen angenommen in der am 13. und 14. Mai 1933 in Prag stattgefundenen Bundesausschuttsitzung. *Freie Schulzeitung*, 1933, roč. 13, č. 20, s. 265–266.

Pouze Mühlberger vyjádřil na stránkách Pedagogické ročenky zklamání z přijatých osnov, které dle něj zcela opomíjely reformní aspekt. K tomu srv. MÜHLBERGER, A. Die neuen Lehrpläne für Bürgerschulen. *Pädagogisches Jahrbuch*, 1932, roč. 2, s. 155–189.

Jestliže se v roce 1929 a 1930 nepodařilo sjednotit české a německé učitelstvo ve věci školské reformy, pak se to nemohlo podařit ani v nastávajících letech 1932 a 1933. Počínající příznaky hospodářské krize a politické krize roku 1933 oddalovaly v ČSR český a německý reformně pedagogický tábor ještě

více, než tomu bylo v předcházejících letech. Oficiální kruhy německé školské reformy usilovaly o školu přirozené národní jednoty. Žák měl být vychováván pro nadindividuální hodnoty národního společenství, které mělo teprve jeho existenci ospravedlňovat.⁵⁶

a) Archivní fondy:

Státní ústřední archiv v Praze – fond MŠANO 1918–48, ZŠR 1919–1952.

Archiv Univerzity Karlovy v Praze – fond německý pedagogický seminář FF Německé univerzity v Praze, osobní složky prof. W. Toischera, prof. E. Otty, doc. W. Weigela, doc. R. Lochnera.

Archiv hlavního města Prahy – fond Německá pedagogická akademie v Praze.

Archiv J. A. Komenského v Praze – fond menšinové školství .

Archiv Akademie věd ČR v Praze – osobní složka prof. E. Otty.

Státní okresní archiv v Liberci – školní kroniky libereckých národních škol.

Státní okresní archiv v Litoměřicích se sídlem v Lovosicích – fond pozůstalost K. Metznera.

Herder Institut Marburg.

Archiv der deutschen Jugendbewegung auf Burg Ludwigstein.

b) Dobové časopisy:

Freie Schulzeitung 1918–1933

Deutsche Bürgerschulzeitung 1918–1933

Mitteilungen aus dem höheren Schulwesen 1918–1933

Sudetendeutsche Schule 1926–1933

Pädagogisches Jahrbuch 1928–1933

c) Primární literatura:

BERNDT, K. Die Pädagogische Bewegung im Jahrzehnt 1920 bis 1930. In *Zehn Jahre Deutscher Lehrerbund im tschechoslowakischen Staate 1920–1930*. Reichenberg : Selbstverlag des Deutschen Lehrerbundes, 1930, s. 43-54.

BERNDT, E. Wiederaufbau unserer Schule auf Grund neuzeitlicher Erziehungsgedanken und neuer Lehrpläne. In *Beiträge zu Erziehung und Unterricht. Beilage zur Freien Schulzeitung* 10, Reichenberg, 1930, s. 1-5.

BLAU, J. *Der Heimatforscher*. Prag : A. Haase, 1920.

BLAU, J. *Heimat und Volkstum : Gedanken u. Vorschläge zu Erneuerung unseres Schulwesens*. Prag : A. Haase, 1921.

DEWEY, J. *Deutsche Philosophie und deutsche Politik*. Wien; Berlin : Philo, 2000.

FLITNER, W. Die drei Phasen der Pädagogischen Reformbewegung und die gegenwärtige Lage (1928). In FLITNER, W. *Gesammelte Schriften*. Paderborn : Schöningh Verlag, 1987.

⁵⁶ K tomu srv. Die Schulreform auf dem Scheidenwege. *Freie Schulzeitung*, 1932, roč. 12, č. 24, s. 317-318.

-
- GURLIT, G. *Der Deutsche und seine Schule*. Berlin : Verlag von Wiegandt und Grieben, 1905.
- HAUFE, E. *Das Evangelium der natürlichen Erziehung*. Reichenberg : Paul Sollors Verlag, 1904.
- HEISS, A. *Die individuelle Arbeitsschule*. Prag : A. Haase Verlag, 1921.
- HERGET, A. *Die wichtigsten Strömungen im pädagogischem Leben der Gegenwart*. Prag; Wien; Leipzig : Schulwissenschaftlicher Verlag, 1920.
- LEHMANN, E. *Grundsätzliches zur Schulfrage und zur Schulreform*. Troppau : Neue Zeit Verlag, 1929.
- LOCHNER, R. *Das Volksbildungswesen in der Tschechoslowakischen Republik*. München, 1930.
- PAULSEN, F. *Geschichte des gelehrten Unterrichts*. Berlin; Leipzig : Vereinigung wissenschaftlicher Verleger, 1921.
- RÁDL, E. *Válka Čechů s Němci*. Praha : Melantrich, 1993.
- RÁDL, E. *Zur politischen Ideologie der Sudetendeutschen*. Wien; Leipzig : Prager Verlag, 1935.
- ROHN, E. 10 Jahre tschechoslowakische Schulpolitik. In *Zehn Jahre Deutscher Lehrerbund im tschechoslowakischen Staate 1920–1930*. Reichenberg : Selbstverlag des Deutschen Lehrerbundes, 1930, s. 5-12.

d) Literatura:

- BOSL, K. *Die Erste Tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteistaat*. München; Wien, 1979.
- BOSL, K. *Kultur und Gesellschaft in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. München : Collegium Carolinum, 1982.
- BRÜGEL, J.W. *Tschechen und Deutsche 1918–1938*. München, 1967.
- FÜHR, Ch. *Zur Schulpolitik der Weimarer Republik*. Weinheim : Beltz, 1970.
- GAJAN, K.; KVAČEK, R. *Deutschland und die Tschechoslowakei 1918–45*. Prag : Orbis, 1965.
- HERRMANN, U. *Neue Erziehung, neue Menschen*. Weinheim : Beltz, 1987.
- HROCH, M. *V národním zájmu*. Praha : Lidové noviny, 1999.
- JESSER, F. *Volkstumskampf und Ausgleich im Herzen Europas*. Nürnberg : Helmut Preussler Verlag, 1983.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918–38)*. I. díl. Praha : Libri, 2000.
- KASPER, T. Einige Merkmale sudetendeutscher Jugendbewegung. In *Brücken*, 2005, s. 167-182.
- KASPER, T. Německý pedagogický seminář v Praze v letech 1876–1945. *Pedagogika*, 2003, č. 4, s. 375-396.
- KASPER, T. Sudetoněmecké hnutí mládeže a národně politická výchova v letech 1918–1933. *Pedagogika*, 2005, č. 3, s. 204-216.
- KASPER, T. Sudetoněmecké reformní pedagogické hnutí v Československu v letech 1918–1933. In VALIŠOVÁ, A., a kol. *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. Praha : Karolinum, 2004, s. 59-77.
- KASPEROVÁ, D. Několik poznámek k Buberově přednášce „O výchovném“. In VALIŠOVÁ, A. (ed.). *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. Praha : Karolinum, 2004, s. 104-114.

-
- KEIL, T. *Die deutsche Schule in den Sudetenländern*. München : Robert Lerche, 1967.
- KOŘALKA, J. *Co je národ?* Praha : Svoboda, 1969.
- KOŘALKA, J. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha : Argo, 1996.
- KOŤA, J. Národní filosofie výchovy v pojetí Václava Příhody. In *Tradice a perspektivy pedagogických věd*. Praha : Karolinum, 2003, s. 187–218.
- KŘEN, J. *Konfliktní společenství Češi a Němci 1780–1918*. Praha : Academia, 1990.
- KURAL, V. *Konflikt místo společenství*. Praha : Nakladatelství R, Ústav mezinárodních vztahů, 1993.
- KURAL, V. *Místo společenství – konflikt!* Praha 1994.
- LEMBERG, H. *Mit unbestechlichem Blick*. München, 1998.
- MÍŠKOVÁ, A. Vývoj německých libereckých vědeckých a vlastivědných institucí a jejich archivních fondů (1925–1945). In *Sborník Severočeského muzea. Historia 11*. Liberec, 1993, s. 33–47.
- NOHL, H. *Die pädagogische Bewegung in Deutschland und ihre Theorie*. Frankfurt am Main : Schulte-Bulmke Verlag, 1949.
- OELKERS, J. *Die grosse Aspiration : zur Herausbildung der Erziehungswissenschaft im 19. Jahrhundert*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1989.
- OELKERS, J. *Reformpädagogik : eine kritische Dogmengeschichte*. Weinheim : Juventa Verlag, 1989.
- OELKERS, J.; BENNER, D. *Historisches Wörterbuch der Pädagogik*. Weinheim : Beltz, 2004.
- OLIVOVÁ, V. *Dějiny první republiky*. Praha : Karolinum, 2000.
- PRŮCHA, J. *Alternativní školy*. Hradec Králové : Gaudeamus, 1994, s. 11.
- RENAN, E. Was ist eine Nation? In *Was ist eine Nation? Und andere politische Schriften*. Wien; Bozen : Folio Verlag, 1995.
- RÖRHS, H. *Die Reformpädagogik*. Hannover : Hermann Schroedel, 1980.
- RÖRHS, H. *Die Reformpädagogik : Ursprung und Verlauf unter internationalem Aspekt*. Weinheim : Beltz, 2001.
- RÖHRS, H. *Der Welbund für Erneuerung der Erziehung*. Weinheim : Deutscher Studien Verlag, 1995.
- RÝDL, K. *Alternativní pedagogické hnutí v současné společnosti*. Brno : nákladem vlastním, 1994.
- SEIBT, F. *Německo a Češi*. Praha, 1996.
- SKIERA, E. *Reformpädagogik in Geschichte und Gegenwart*. München : R. Oldenbourg Verlag, 2003.
- TENORTH, H.E. *Zur deutschen Bildungsgeschichte 1918–45*. Köln : Böhlman Verlag, 1985.
- URBAN, O. *Kapitalismus a česká společnost*. Praha : Svoboda, 1978.
- VÁŇOVÁ, R. *Československé školství ve 30. letech (příhodovská reforma)*. Praha : PedF UK, 1995.
- VÁŇOVÁ, R. Vývoj obecného školství. In *Výchova a vzdělání v českých dějinách. IV. díl – 1. sv.* Praha : Karolinum, 1992, s. 90–167.